

Knidoslu Ktesias'ın Hayatı, Eserleri ve Tarih Yazıcılığı Üzerine Değerlendirmeler Muzaffer DEMİR¹

Öz

Araştırma Makalesi

Bu makale Ktesias'ın hayatı, eserleri ve tarihyazıcılığı üzerine odaklanmaktadır. Ktesias'ın Knidos'ta doğduğu konusunda kaynaklar hemfikirdir ancak kesin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. II. Artakserkses'in iktidarı esnasında Pers Akhaimenid sarayında hekimlik yapmakla kalmamış aynı zamanda bazı diplomatik ilişkilerde de arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Hekimlik görevi esnasında büyük çoğunluğu sözlü ve de yazılı kaynakları derleyip topladığı ve bunları düzyazı eserler haline dönüştürdüğü görülmektedir. Ktesias birisi Persika başlığı altında Pers tarihi, gelenekleri ve saray hayatı, diğeri Indika olarak adlandırılan Hindistan halkı, hayvanları, bitkileri ve coğrafyası üzerine iki önemli eser yazmıştır. Bu eserleriyle Küçük Asia'nın bir taraftan oldukça tartışmalı diğeri taraftan en etkileyici yazarlarından birisi olmuştur. Onun ve eserlerinin etrafında dönen tartışmaların dört ekseninde ele alınması gerekmektedir. Birincisi onun Pers sarayına esir alınarak mı gittiğidir; ikincisi eğer esir alındıysa ne zaman götürüldüğüdür; üçüncüsü Pers sarayında kaç yıl kaldığıdır son olarak da tarihçi olarak adlandırılıp adlandırılmayacağıdır. Bu bağlamda da Ktesias'ın anlatımının doğruluğu ve Pers kaynaklarını kullandığına dair iddiası üzerine tartışmalar devam etmektedir. Bazı antik ve modern yazarlar Ktesias'ı yalanlar uydurmakla ve eserlerinde kendisini öne çıkarmakla eleştirdiğinden kötü bir şöhrete sahip olmuştur. Biz bu çalışmamızda bütün bu tartışma noktalarını gözden geçirerek herşeye rağmen Ktesias'ın eserlerinin tarihi değerlerinin bazı yönlerden dikkate alınması ile ilgili önerilerde bulunmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Ktesias, Persika, Indika, II. Artakserkses, Akhaimenidler

Reconsiderations on The Life, Works and Historiography of Ctesias of Cnidus

Abstract

Research Paper

This article focuses on the life, works and historiography of Ctesias. Sources agree that Ctesias was born in Cnidus, but his exact date of birth and death is unknown. During the reign of Artaxerxes II, he not only worked as a physician in the Persian Achaemenid Palace, but also acted as a mediator in some diplomatic relations. It is seen that he collected most of the oral and written sources during his work as a physician at the Persian palace and turned them into prose works. Ctesias wrote two important works, one on Persian history, traditions and palace life, called Persica, and the other on the people, animals, plants and geography of India, called Indica. With these works, Ctesias became one of the most controversial and influential writers of Asia Minor. The debates revolving around him and his works should be handled on four axes. The first is whether he was taken captive to the Persian palace; the second is when he was taken, if he was taken prisoner; the third is how many years he stayed in the Persian palace. Finally, it is a matter of whether he can be called as a historian; within this context, debates continue on the accuracy of Ctesias' narration and his claim that he used Persian sources. He gained notoriety as some ancient and modern writers criticized him for making up lies and for promoting himself in his works. In this study, we will on the contrary try to

¹ Prof. Dr., dmuzaffer@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7270-2317

make some new suggestions about the historical importance of Ctesias' works in some ways by reviewing all these discussion points.

Keywords: Ctesias, Persica, Indica, Artaxerxes II, Achaemenids

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 11.11.2022

Kabul tarihi / Accepted 22.11.2022

Giriş

Ktesias'ın doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. MÖ 440-435 yılları arasında doğduğu, MÖ 393/2 yılından sonra da öldüğü önerilmektedir (Brown, 1978: 10; Bigwoog, 1978: 19). Antik kaynaklarda Pers Akhaimenid Hanedanlığı sarayındaki yaşamı dışında çok az detay verilmektedir. MS X. yy. leksikon yazarlarından Suda, onun hayatını kısaca şöyle özetlemektedir: “Knidoslu hekim Ktesias, Ktesiarkhos veya Ktesiokhos'un oğludur, Mnemon olarak adlandırılan Artakserkses'e eşlik etmiş ve 23 kitaptan oluşan Persika adlı eserini yazmıştır”. [1] Bu metinde belirtildiği üzere babasının ismi konusunda kafa karışıklığı söz konusu olsa da, Ktesiokhos ismi antik kaynaklarda daha fazla öne çıkarılmaktadır. [2] İlgili kaynakların tamamı onun Knidos'da doğduğu konusunda ise hemfikirdir. [3] Knidos, Klasik Dönem'de Ege dünyasının iki önemli tıp merkezinden birisi olmuştur (Nutton, 2004: 69-70). Ktesias, Persia'ya gitmeden önce tıp mesleğini burada öğrenmiş ve uygulamıştır. [4] Hekimliğin yanısıra yazar/tarihçi olduğu da bazı antik kaynaklarda belirtilmektedir. [5]

2. Persia'ya Gelişi ve Saray Hayatı

Ktesias'ın Pers sarayına tam olarak ne zaman gittiği veya götürüldüğü ve de götürülme sebebi hala tartışma konusudur. Diodoros, Ktesias'ın tıp uzmanlığından dolayı esir alınarak Pers sarayına götürüldüğünü şöyle iddia etmektedir:

“Knidoslu Ktesias, Kyros'un kardeşi Artakserkses'e karşı seferi sırasında esir alınmış ve tıbbi bilgisinden dolayı kral tarafından hizmete alındıktan sonra on yedi yıl boyunca onun saygınlığını kazanmıştır...”. [6]

Bu metinde iki veri öne çıkmaktadır: birincisi onun savaş esiri olması, ikincisi tıbbi bilgisinden dolayı Büyük Kral ve maiyetinin hekimi yapılarak on yedi yıl boyunca Pers sarayında onurlandırılmasıdır. Ancak onun Pers sarayına savaş esiri olarak getirildiğine dair bu aktarımın doğru olup olmadığı bilim insanları arasında hala tartışma konusudur. Bunun temel sebebi Ktesias'ın esir alınmasının altında yatan koşulların ne olduğunu açıkça ortaya koyabilecek herhangi bir bilgi olmamasıdır; Ktesias'ın kendi eserlerinde de bundan bahsettiğine dair herhangi bir delil günümüze kadar ulaşmamıştır. Bazı araştırmacılar onun esir alınmadığı, Pers sarayında Hellen hekimlere görev verme geleneği dikkate alındığında tıbbi bilgilerinden dolayı Pers

sarayına davet edildiği ihtimali üzerine odaklanmışlardır. Bu görüşe göre antik çağda deneyimli ve tecrübeli hekimler, özellikle savaşlarda ve avlarda yaralanan sarayın önde gelenleri için vazgeçilmez olmuştur (Briant, 2002: 264).

Bu görüşe destek veren kriterlerden birisi de Ktesias'ın esir alınması ve daha sonraki kaçış hikâyesinin, çok daha önce I. Dareios'un sarayında tıbbi alanda hizmette bulunduktan sonra Kroton'a kaçan Demokedes'in hikayesine oldukça benzemesidir. Bu sebeple, aşağıda da açıklayacağımız üzere, Diodoros gibi daha sonra Ktesias'ın eserlerini okuyup yorumlayan yazarların Krotonlu Demokedes'in hikayesini Ktesias'ınki ile kasıtlı olarak eşleştirerek takdim kısmına eklemiş olması ihtimali, dolayısıyla Ktesias'ın esir alınmasının doğru olmadığına gözdari edilmemesi gerekmektedir. Asklepios Tapınağı'nda din adamı olarak hizmet eden Knidoslu Kalliphon'un oğlu Demokedes I. Dareios'un şahsi ekimi olarak hizmet etmeye başlamıştır (Hdt. III.125, 129-137; Huyse 1990: 142). Esasen Samos tiranı Polykrates'in şahsi doktoru iken MÖ 522 yılında bölgenin Pers satrapı Oroetes tarafından esir alınmış ve Pers sarayına gönderilmiştir (Hdt. III.125). I. Dareios'un av sırasında attan düşerek burktuğu bileğini -ki iddiaya göre saraydaki Mısırlı doktorlar başarısız olurken-[7] yerine oturtmayı başarmış, böylelikle onun şahsi doktoru olmuştur (Hdt. III.129). I. Dareios becerilerinden dolayı Demokedes'i cömertçe ödüllendirmiştir: iyi bir evde yaşamış, kralın sofrasından yemekler yemiş ve hatta iddia edildiği üzere I. Dareios üzerinde belli bir nüfuza sahip olmuştur (Hdt. III.130-131). Daha sonra I. Dareios'un baş eşlerinden Atossa'nın çıbanını iyileştirmeyi başarmış ve Atossa'nın desteği ile isteksiz olsa da I. Dareios'un Hellas seferine katılmıştır (Hdt. III.134). Bu sefer sırasında Tarenton'a ve oradanda anayurduna, Kroton'a kaçmıştır. Yurttaşları Persia'ya geri gönderilmemesi için ısrarcı olmuşlar ve onu koruma altına almışlardır (Hdt. III.136-137). Dolayısıyla her ne kadar görkemli bir saray pozisyonuna sahip olsalar da Demodokes gibi hekimler sarayda önemli şahsiyetleri tedavi ettiklerinden dikkatli olmak zorundaydılar. Aksi takdirde yanlış bir davranıştan veya tedaviden dolayı ölümle cezalandırılma riski altındaydılar.[8] Bu stres ve baskı altında Demodokes'in ve aşağıda açıklayacağımız üzere tıpkı onun gibi Ktesias'ın da kaçmayı tercih ettiği görülmektedir.

Demodokes hikayesi ile benzerliği söz konusu olsa da zellikle başarılı hekimlerin kral gibi önemli siyasi şahsiyetlerin iyileştirilmesi için esir alınması veya alıkonulması yaygın olmalıdır; her ikisinin kaçmayı tercih etmiş olmasındaki benzerlik de aynı görev stresi ve baskısına maruz kalmalarıyla bağlantılandırılabilir. Bu durum dikkate alındığında Ktesias'ın hekimlik tecrübesi ve başarısına binaen esir alınma ihtimali hakkında farklı tarihler önerilmiştir. Bu öneriler de halen tartışma konusu olan onun Pers sarayındaki hizmet süresine göre değişmektedir.[9] Diodoros, yukarıda aktardığımız metninde, onun Pers sarayında on yedi yıl kaldığını bildirmektedir.[10] Bu veriye göre; Ktesias'ın kendi yazılarından anayurduna dönmek için Persia'yı terk ettiği tarihin MÖ 398/7 yılı olduğu çıkarımında bulunabildiğimizden (Stronk, 2004/2005: 102), onun Pers sarayındaki hizmetine MÖ

415/4 yılında, dolayısıyla II. Dareios'un iktidarı sırasında başlaması gerekmektedir (Waters, 2017: 3). Bu doğrultuda Stronk, Ktesias'ın MÖ 420-414 yılları arasında Lydia satrapı Pissouthnes'in ayaklanmaları ve/veya onun oğlu Amorges'in MÖ 414-412 yılları arasındaki başkaldırısı sırasında esir alınmış olabileceğini önermiştir. Strong tezini hem Pissouthnes hem de Amorges'in desteklerini Ege dünyasının çeşitli kentlerinden gelen paralı askerlerden almasına ve ayaklanmaların bastırılmasından sonra tutsak alınan paralı askerler arasında Ktesias'ın da olabileceği ihtimaline dayandırmaktadır; bu bağlamda Ktesias'ın Karia'da Iasos kentine sığınan ve burada bir Sparta askeri birliği tarafından tutsak edilerek Persia'ya gönderilen Amorges ile birlikte Pers sarayına gitmiş olabileceğini önermektedir.[11] Ancak Stronk'un bu görüşü oldukça spekülatifir ve kesin bir delile dayanmamaktadır. Bir diğer öneri de Ktesias'ın paralı asker ordusunda hekim olarak görev yaparken II. Dareios'un satrapı Tissapharnes tarafından MÖ 413 yılında esir alındığı, Pers ülkesine götürüldüğü yönündedir.[12] Bu görüşü de doğrudan teyit edebilecek bir delil bulunmamaktadır. Ayrıca Ktesias, Persika'sının XVIII. kitabında II. Dareios dönemine II. Kserkses ve kısa iktidar dönemi olan Sekyndianos ile birlikte kısaca değinmektedir. Bu sebeplerle Diodoros'un yukarıda aktardığımız metninde geçen on yedi rakamının altı veya yedi olabileceği üzerinde durulmuştur; on yedi rakamı ya eseri kaleme alan kişinin yazım hatasıdır ya da Ktesias kendi prestijini ve güvenilirliğini artırarak diğer Hellenleri etkilemek için Pers sarayında kaldığı süreyi bilinçli olarak abartmıştır.[13]

Ktesias'ın Pers sarayında altı veya yedi yıl kaldığı tezini kabul edecek olursak onun MÖ 405/4 yılında hizmete başlamış olması ihtimali daha mantıklı ve delillendirilebilir gözükmektedir. Kanaatimizce modern yazarların bu meselenin çözülmesi açısından MÖ 405/4 yılında gerçekleşen bir olayın üzerinde pek durmadıkları anlaşılmaktadır. Genç Kyros, bu tarihte üç yüz Hellen paralı askeriyle birlikte babası II. Dareios'u sarayında ziyarete gitmiştir (Ksen. An. I.1.2; Brown 1978: 3). Ktesias'ın bu paralı askerler arasında bulunma ihtimali dikkatlerden kaçmasa da konuyu detaylandırma gereği duyulmamıştır.[14] Bu bağlamda Kyros'un Ktesias'ı muhtemelen bir savaşta tutsak alıp, tecrübeli bir hekim olduğundan Sardeis'te kendi hizmetine almış olma ve ölmekte olan babasını iyileştirmek için onu beraberinde götürme ihtimali yüksektir. Tissapharnes'in bu ziyaret sırasında Kyros'un kardeşini öldürme planı olduğunu II. Artakserkses'e bildirdiği ve Kyros'un bunun üzerine hapsedildiği aktarılmaktadır. Kyros nihayetinde annesi Parysatis'in yardımıyla serbest kalmayı başarıp Lidya satraplığına geri dönse de, Ktesias bu sırada tutsak edilerek alıkonulmuş ve II. Artakserkses'in hizmetine alınmış olabilir.[15] Aslında Diodoros, yukarıda aktardığımız metninde, Kyros'un Kunaksa Meydan Savaşı'ndan önceki ve yine kardeşine karşı düşmanlık barındırdığı gözükken bu seferi sırasında Ktesias'ın Perslerin hizmetine girdiğini kastetmiş olmalıdır.[16] Ayrıca Ktesias'ın daha sonra MÖ 401 yılında gerçekleşen Kunaksa Meydan Savaşı sırasında halihazırda II. Artakserkses'in yanında savaşan birliklerle beraber hareket ettiği ima edilmektedir; hatta II. Artakserkses savaş sırasında bir ara ordusunun düzenini kaybettiğinde Ktesias'ın da içinde bulunduğu az sayıdaki askerle birlikte bir tepeye

sessizce sığınmıştır.[17] Ktesias da onun II. Artakserkses'in hizmetinde görev yaptığına atıfta bulunmakta ve ayrıca Persika'sında kralın iktidarının özellikle ilk yedi yılı (MÖ 404-398/397) hakkında bilgiler vermektedir. Bu süre zarfında kraliyet hekimliği gibi hassas ve önemli bir pozisyon için kendisini ispatlayarak sarayda kabul görmüştür (Stronk, 2004/2005: 102).

Öte yandan Ktesias'ın MÖ 401-398/7 yılları arasında Pers sarayındaki faal yaşamı hakkında nispeten daha fazla bilgiye sahibiz. Onun tarih sahnesinde gözüktüğü kesin olay Kunaksa Meydan Savaşı'dır. Bu savaş, II. Dareios'un ölmesiyle Pers Akhaimenid Hanedanlığı iç savaşının geldiği doruk noktaydı. II. Dareios'un eşi Parysatis tahta büyük oğlu II. Artakserkses'in değil de Sardeis satraplığı yapan Kyros'un geçmesini istiyordu (Plut. Art. II.2). Karşı tarafta da II. Artakserkses, eşi Stateira ve Karia satrapı Tissapharnes bulunmaktaydı. Yukarıda kısaca belirttiğimiz üzere Ktesias savaş esnasında yanında bulunduğu II. Artakserkses'in göğüs zırhının arasından aldığı iki parmak derinliğindeki yarasını tedavi etmeyi başarmıştır.[18] Savaştan hemen sonra birisi kraldan diğeri kralın annesi Parysatis'ten iki kılıcı hediye olarak almış,[19] sadece kral değil, eşi, çocukları ve kralın annesinin hekimi yapılarak onurlandırılmıştır.[20] Ayrıca kendisi, savaşta öldürülen Kyros'un safında savaşmış olan Hellen paralı askerleriyle uzlaşma görüşmelerinde bulunmak için Zakynthoslu Phalinos adlı Tissapharnes'e sadık ve sert birisinin de içinde olduğu delegasyonda örev aldığını iddia etmektedir.[21] Daha önceden Kyros'un Sardeis'teki sarayında görev aldığı sırada ona bağlı paralı askerleri tanıyor olmasından ve de kralın yaralarını iyileştirerek güvenini kazanmasından ötürü kendisine bu görev verilmiş olabilir. Onun dengeli ve yumuşak tavırlı görüşmelerinin de katkısıyla Hellen paralı askerlerinin önemli kısmının savaştan çekildikleri ve geri döndükleri görülmektedir.

Ktesias, sarayda kaldığı süre zarfında mesleğinden dolayı zorunlu olarak Kraliyet ailesi ile birlikte imparatorluk oyunca seyahat ederek çeşitli yerleşim yerleri ve kentleri görmüş olmalıdır. Pers sarayları sadece bir yerde değil imparatorluğun birkaç önemli kentinde bulunmakta ve kral maiyetiyle birlikte mevsime (yazlık/kışlık), festivallere, dini veya monarşik görevlere göre farklı sarayları kullanabilmekteydi. Bu Ktesias'ın Babil, Susa, Ekbatana ve Persepolis başta olmak üzere büyük saray-kentleri arasındaki çeşitli dinlenme yerlerinde de (Ksen. Kyro. VIII.6; Ath. Deip. XII.8) zaman geçirmesi anlamına gelmekteydi (Briant, 2002: 680; Llewellyn-Jones, 2013: 74-95). Bu bağlamda imparatorluğu birbirine bağlayan büyük Kraliyet Yolu'nda seyahat ettiği anlaşılmaktadır: onun I. Dareios'un Behistun (Bağistanos) yazıtı ve rölyefi hakkında yorum yapması Babil'den Ekbatana'ya seyahat ettiğini teyit etmektedir.[22] Kunaksa Savaşı'ndan sonra Babil'de epeyce zaman geçirmiş olmalıdır ki, bu savaşta esir alınmış olan ve karşılıklı ilişki içine gireceği Sparta generali Klearkhos'un burada hapsedildiği bilinmektedir.[23] Parysatis de genç oğlu Kyros'un ölüm haberini buradayken almıştır.[24]

Ktesias Babil'de iken en sevdiği oğlunun ölmesinden dolayı üzgün olan ve

onun hatırasını onurlandırma konusunda hassas olan Parysatis'in gözdesi ve dert ortağı olmuş, onunla bilgi alışverişinde bulunmuştur.[25] Kendi yazılarında da belirttiği üzere Parysatis'in cesaretlendirmesiyle Tissapharnes'in entrikaları sonucunda hapiste tutulan Klearkhos'a, muhtemelen MÖ 400 yılında bir tarak hediye edilmesini ve yemek gönderilmesini sağlayarak merhamet etmiş, işkence edilerek öldürülmesini engellemek için gizliden hançer verilmesi teklifini ise reddetmiştir.[26] Klearkhos, bu hürmetli davranış karşılığında Ktesias'a mühür yüzüğünü hediye etmiştir.[27] Ktesias da Klearkhos'a saygı duymuş, idam edilmesinden sonra onun mezar yerinde ilahi işaretler görüldüğü iddiasında bulunmuştur.[28]

"Kesin tarih", diplomatik bir görevi Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü MÖ 398/7 yılıdır. Bu yılda diplomatik bir görevini Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü gözükmektedir. Bu göreviyle ilgili bilgi veren Photios'un özeti karmaşıktır. Bu özete göre Ktesias, II. Artakserkses ile Kıbrıs'ta Salamis kenti kralı I. Evagoras arasında arabulucuk yapmıştır. Ktesias, öncelikli olarak I. Evagoras'ın muhtemelen anlaşmazlık içinde olduğu ve Perslerden yardım talep eden bir diğer Kıbrıs kenti (muhtemelen Soli) yöneticisi Anaksagoras ile uzlaşması için bir mektup yazmıştır. Bu arada Ege Denizi'nde Sparta'ya karşı görev yapan Atinalı amiral Konon Kıbrıs'ta I. Evagoras'ın sarayına uğramıştır. Konon, I. Evagoras'ın iç savaş sırasında Pers kralına ödemesini geciktirdiği haraçla beraber Pers donanmasının hizmetine girmek istediğini belirten mektupları saraydaki Ktesias'a göndermiştir. Ktesias, Konon'un durumunu kralla istişare ettikten sonra ona kendi mektubunu göndermiştir. Sonrasında I. Evagoras tarafından kralın saraydaki yakını Satibarzanes'e hediyeler ulaştırılmış ve Kıbrıs'a Pers elçileri gönderilmiştir. Konon daha sonra krala ve Ktesias'a yeniden mektup göndermiştir. Ktesias krala gönderilen Spartalı elçilerin çok sıkı gözetim altında tutulduklarını, kralın Konon'a mektup gönderdiğini, kendisinin de elçileri şahsen karşıladığını ve Konon'un satrap Pharnabazos aracılığı ile amiral (nauarkhos) olarak atandığını bildirmektedir. Özet, bu gelişmeler üzerine Ktesias'ın Knidos'a ve oradan da Sparta'ya elçi olarak gittiği ve bu arada Perslere hizmet ettiği gerekçesiyle Spartalı elçilerle ilgili olarak Rhodos'ta mahkemeye çıkarıldığı ancak suçsuz bulunduğu belirtilerek sonlandırılmaktadır.[29] Diğer antik kaynaklarla da karşılaştırıldığında Photios'un bu özetinde geçen verilerin doğruluğu yansıtma olasılığı yüksektir. II. Artakserkses, Konon aracılığıyla öncelikle I. Evagoras'ı geciktirdiği haracı ödetmeye ikna etmiş ve aynı zamanda Sparta'nın doğu Ege ve Kıbrıs'ta artmakta olan deniz gücünü zayıflatmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Sparta yanlısı Knidos kentinin vatandaşı olan Ktesias'ın arabulucu olarak hizmet etmesinin uygun görülerek anlaşmaya varıldığı anlaşılmaktadır (Kuhrt, 2007: no. XLIX; Zournatzi, 2019: 316).

Öte yandan Plutarkhos, Konon'un Pers kralının amirali olma arzusunu dile getiren mektubunu krala ulaştırmak için Giritli dansçı Zenon ve Mendeli hekim Polykritos'u da kullanmak istediğini ancak bunu Ktesias'ın başardığını

bildirmektedir. Ktesias, Persia'dan kaçmak için Konon'un denizdeki faaliyetlerinde kendisini de yanında görmek istediğine dair mektup üzerinde oynama yapmıştır. Bu sahtekarlığına rağmen kralın rızasıyla bu görevi üstlendiğini söylemiştir.[30] Plutarkhos'un bu bildiriminden Pers sarayında diplomaside aracılık yapabilecek başkalarının da olduğuna şahit olmaktayız. Bu durumda Ktesias'ın normal şartlarda düzenli olarak diplomatik misyon görevi üstlenmediği, kaçma fırsatı yakalamak için böyle bir girişimde bulunduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Nihayetinde bu kurnazlığı sayesinde MÖ 398/7 yılında Knidos'a ve hatta buradan Sparta'ya gitmeyi başarmıştır. Sparta sempatzanı olduğu vurgulandığından onun orada kalmış olabileceği önerilse de nihayetinde anayurdu Knidos'a geri dönmüş olmalıdır.[31] Anayurduna döndükten sonraki hayatıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Pers sarayında hizmet etmiş olmasının prestiji onu Knidos'ta iyi bir pozisyona getirmiş olmalıydı. Daha sonra Persia'ya geri gitme niyetinin olup olmadığı bilinmese de[32] Pers sarayının onun için artık emin bir yer olmadığı kesin gözükmemektedir.

3. Eserleri

Ktesias, başta Indika olmak üzere eserleri için gerekli malzeme ve birikimi Persia'da toplamıştır. Hekim olmasına rağmen yazmış olduğu eserlerin hiçbirinin tıp uzmanlığı üzerine olmaması dikkat çekmektedir. Eserleri zaman içinde kaybolmuş, kendinden sonra yaşayan bazı yazarlar sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. Temel eseri Persia tarihi, etnografyası ve coğrafyasıyla ilgili olup Persika olarak adlandırılmaktadır.[33] Hindistan halkları, hayvanları, bitkileri ve coğrafyası hakkındaki diğer önemli eseri ise Indika başlığıyla bilinmektedir.[34] Bir diğer eseri Akhaimenid İmparatorluğu'nun çeşitli kesimlerinden toplanarak Pers kralına ödenen haraçların ve taşınan malların tamamının listesini ve kataloglarını içeren Peri ton kata ten Asian phoron (Asia'dan Alınan Vergiler Üzerine)'dur.[35] Ancak Athenaios bu eserinin sadece ismine, iki kez değinmiştir.[36] Üç kitaptan oluşan Periodos/Περίοδος[37] dışında Periplous[38] başlığı altında bir eserinden daha bahsedilmektedir. Persika ve Indika haricindeki eserleri genelde ismen geçtiğinden ve özetleri dahi günümüze kadar ulaşmadığından içerikleri ve tarihi değerleri hakkında yorumda bulunabilmek mümkün gözükmemektedir. Hatta bunların Persika'nın belli kısımlarından alınarak tek başlarına sunulmuş çalışmalar olabileceği ön görülmüştür.[39] Öte yandan Ktesias'ın bazı bilinmeyen eserlerinin fragmanlarına da atıflarda bulunulmuştur.[40] Bütün bunlara ek olarak bir hekim olarak tıbbi incelemelerde bulunarak Hippokrates'i eleştirdiğini ve karacaotunun tıbbi tedavide kullanımını hakkında açıklamalarda bulunduğunu bilmekteyiz.[41] Pers Akhaimenid İmparatorluğu'nun dağları ve nehirleri üzerine iki ek çalışmasının olup olmadığı ise hala tartışma konusudur.[42]

3.1. Persika (Περσικά)

Ktesias'ın, bazı fragman içeriklerine dayalı olarak yapılan araştırmalarda, Persika'yı Knidos'a geri döndükten sonra MÖ 390'lı yılların sonlarına doğru ve hatta

sonrasında bitirmiş olabileceği düşünülmektedir.[43] Bu eserin orijinalinden MS II. yy.'a ait papirüs üzerine yazılmış sadece yirmi dokuz satırlık kısa kısım günümüze kadar ulaşabilmiştir.[44] Bunun yanında eserin bazı orijinal cümlelerine Demetrios'un De Elocutione (Sitel Üzerine) adlı eserinde atıfta bulunmaktadır (Demetr. Herm. 213-216). Eserin geriye kalanının tamamı, ikinci veya üçüncü yazarlar tarafından aktarılan çeviri uyarlamasına dayalı fragmanlardan veya epitomelerden (özetlerden) gelmektedir. Ktesias'tan sonra yaşayan başlıca üç antik yazar sayesinde Persika'nın büyük bir kısmının kayıtları tutularak günümüze kadar ulaşmıştır: Sicilyalı Diodoros (üçte birine yakın, orijinalinden derleme/yorumlama), Damaskoslu Nikolaos (beşte birine yakın, orijinalinden derleme/yorumlama) ve hümanist tarzıyla öne çıkan Konstantinopolisli patriarkhos Photios (dörtte birinden azına yakın, özetler veya özetlerin yorumlanması). Bu üç aktarımcı günümüze kadar ulaşan metinlerin yaklaşık dörtte üçünün raporlarını tutmuşlar ve böylelikle Ktesias'ın eserlerinin içeriğini kontrol eden akademik çalışmalarda öne çıkmışlardır. MÖ I. yy. sonlarında yazan Diodoros kendisinden de materyaller ekleyip yorumlayarak 28 capitada (Stronk, 2017: 32)[45] ve çağdaşı Nikolaos[46] büyük oranda Persika'nın ilk altı kitabı hakkında alıntı ve aktarımlar yapmıştır. Photios (MS 820-ca.892) ise 7. kitaptan itibaren Persika'yı özetlemiştir.[47] Bu üç yazarın dışında geriye kalan metinlerin çoğunluğu, MÖ I. yy. -MS III. yy.'lar arasında Akdeniz boyunca Roma boyunduruğunda yaşamış Khaironialı Plutarkhos, Athenaios, Aelianus, Kymeli Heraklides ve Kolophonlu Deinon gibi sayıları kırkı bulan yazarlar tarafından atıfta bulunulmuş orijinalinden derleme/yorumlama olan kısa fragmanlardır (Waters, 2017: 9; Stronk, 2007: 207). Bunlar arasında öne çıkan Plutarkhos, II. Artakserkses biyografisini yazarken Persika'nın son kitaplarına başvurmuştur. Bu yazarların her biri seçtikleri fragmanları kendi anlatımlarına göre uyarlamışlardır ve zevklerine göre adapte etmişlerdir.[48]

Ktesias'tan sonra yazanlar tarafından Persika'nın yirmi üç kitaba bölüldüğü düşünülmektedir.[49] Eser kronolojik olarak efsanevi Asur kralı ve kraliçesi Ninos ve Semiramis dönemiyle başlayıp MÖ 398/7 yılında tamamlanmaktadır.[50] İlk altı kitap Asur ve Med imparatorlukları, son on yedi kitap ise Büyük Kyros'tan (MÖ ca. 550-ca.530) itibaren Pers Akhaimenid Hanedanlığı dönemini kapsamaktadır (Waters, 2017: 10). Hanedanlık öncesi anlatımlarda Yakın Doğu imparatorluklarının birbirini takip ettiği tezi üzerinden gidilmekte ve bu denklemde abartılı bir şekilde Medlerin rolü öne çıkarılmaktadır; bu denklemde Yeni-Babil İmparatorluğu arka plana atılmakta veya Yeni Asur İmparatorluğu ile birleştirilmektedir (Waters, 2017: 13). Babylonia, Armenia, Media ve Baktria'yı da egemenliği altında tutan Ninos dönemi efsanevi anlatımlar içermektedir.[51] Ninos öldükten sonra tahta geçen eşi Semiramis, Persika'nın ilk kitaplarının kadın yüzü ve efsanevi kahramanı olmuştur. O, Babil kentini kurmuş ve imparatorluğun sınırlarını Doğu'da Indos Nehri'ne kadar genişletmeyi başarmıştır.[52] Semiramis'in oğlu ve varisi Ninyas dönemi ise Asurluların aşırı bir şekilde lüks ve rehavete kapıldıkları ve dolayısıyla çökmeye başladıkları dönem olarak resmedilmektedir. Medler nihayetinde son Asur kralı

Sardanapallos'u yenilgiye uğratmış ve kral intihar ederek tahtı bırakmak zorunda kalmıştır. Bu arada Med Hanedanlığı hakkında kısa bir taslak anlatım verilmektedir.[53]

Photios, Persika'nın 7.-23. kitaplarını Bibliotheka adlı eserinde özetlemektedir.[54] Bu özetler, Ktesias'a ait olmayan materyaller eklenerek bozulmamış gözükseler de eserin orijinali kapsamında düzensiz yazılmışlardır ve yoruma dayalı genel içeriğe sahiptirler (Almagor, 2012: 15; Tuplin, 2004: 306 dipnot 4). Özetlerde öncelikle Persika'nın 7.-11. kitaplarıyla (ve belkide altıncı kitabın bir kısmı) ilgili olarak Akhaimenid İmparatorluğu'nun bir taslağı çıkarılmaktadır; bu taslak Büyük Kyros'un iktidarı ele geçirmesinden itibaren düzenlediği seferleri (Ekbatana, Baktria, Saka, Lydia ve Derbikkes) kapsamaktadır.[55] Bu arada, tıpkı Herodotos'un Mısır'la ilgili ikinci kitabı gibi, dairesel kompozisyon yöntemiyle araya onuncu kitap sıkıştırılmakta, burada özellikle Orta Asya'nın etnografik ve coğrafi tasvirini konu edindiği öngörülmektedir (Almagor, 2012: 15).[56] On ikinci kitabın başında Massagetai kraliçesi Tomyris'in tuzağı sonucu ölen Büyük Kyros'tan sonra Kambyses'in iktidar dönemine giriş yapılmaktadır.[57] Bu kitap, Kambyses'in Mısır seferini, ölümünü ve I. Dareios'un başını çektiği yedi komplocu tarafından gasıp Magos'un tahtından edilmesini ele almaktadır.[58] Kayıp kısımlarının ise I. Dareios'un iktidarıyla devam ettiği ve onun düzenlediği iki İskit seferi üzerine odaklandığı düşünülmektedir. İçeriği hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız on üçüncü kitap ise,[59] I. Dareios'tan sonra tahta çıkan I. Kserkses'in iktidarı sırasında gerçekleşen Hellen-Pers savaşlarına adanmış olabilir.

I. Kserkses'in suikaste kurban gitmesi ve akabinde sarayda gerçekleşen ayaklanmadan sonra başlayan I. Artakserkses'in iktidar dönemi görüldüğü kadarıyla 14.-17. kitaplarda anlatılmaktadır. Bu kitaplardaki kısımlarda saray mensubu ve satrap Megabyzos'un ölmeden önce onurlandırılıp yetmiş altı yaşında ölüncüye kadar kralla sürekli iyileşen ve kötüleşen çapraşık ilişkileri ele alınmaktadır. Megabyzos, başlangıçta krala karşı tavır alsa da sonradan ona karşı planlanan Artapanos komplosunu ifşa etmekte ve hatta kralın şahsi doktoru Koslu Apollonides tarafından yarası iyileştirilmektedir. Lybialı Inaros'un ayaklanmasının bastırılmasında da görevlendirilmekte ancak ayaklanmanın bastırılmasından sonra kralla arası yine bozulmaktadır. Bazı bölümlerde aynı zamanda Pers sarayının en nüfuzlu kadınlarından I. Kserkses'in eşi ve I. Artakserkses'in annesi Amestris'e ve Megabyzos'un oğlu Zopyros'a özel bir yer ayrılmaktadır. Amestris'in I. Artakserkses ile birlikte ölümüyle on yedinci kitabın sonuna gelinmektedir.[60] On sekizinci kitap, II. Dareios Okhos'un iktidarı şiddet yoluyla ele geçirmesine ve iç ayaklanmaların (Arsites, Artyphios, Pissouthnes, hadım Artoksares ve kralın damadı Teritoukhmes) bastırılmasına adanmaktadır. Bu arada sarayın bir diğer güçlü kadını Parysatis takdim edilmektedir. On dokuzuncu kitaptan itibaren II. Artakserkses'in iktidarı ve bir nevi biyografisi konu edinilmektedir. On dokuz ve yirminci kitapların içerikleri Genç Kyros'un ayaklanması, sonrası ve Parysatis'in Kyros'un ölümü ve ölüsüne

saygısızlıktan sorumlu askerleri ortadan kaldırmaya yönelik sistematik gayretlerini ortaya koyan saray entrikalarıyla ilgilidir. Yirmi birinci kitabın odak noktasını ise MÖ 401 yılında gerçekleşen Kunaksa Savaşı sonrasında Klearkhos'un tutsak edilmesi ve idam edilmesi oluşturmaktadır. Bu kitap (veya muhtemelen 22. kitap) kraliçe Stateira'nın suikaste kurban gitmesini de anlatmaktadır. Son kitap ise içerik olarak karmaşıktır ve yukarıda açıkladığımız Ktesias'ın son diplomatik görevini içermektedir (Almagor, 2012: 16). Öte yandan Persika'nın tamamında Hellen-Pers siyasi ilişkilerine içerik olarak çok fazla yer verilmiş olmaması ilginçtir: istisnalar arasında zaman zaman Hellen paralı askerlerine yapılan referanslar ve son kitaptaki karmaşık Pers-Kıbrıs-Sparta ilişkileri sayılabilir.

Persika, Akhaimenid İmparatorluğu tarihinde I. Kserkses'in suikaste kurban gitmesinden II. Dareios'un iktidarına kadarki (MÖ 465 yılından MÖ 420'li yılların sonuna kadar) bazı anahtar bölümler için temel ve bazen tek anlatım kaynağı olmuştur (Waters, 2017: 12). Aşağıda da tartışacağımız üzere, eğer epitomelerini ve alıntılarını/uyarlamalarını yeterli delil olarak kabul edecek olursak, Persika'nın içeriği eski imparatorluklar (Asur, Med, Akhaimenid) hakkındaki hikayelerden; her ne kadar sarayın işleyişine dair hiçbir bilgi bulunmasa da saraydaki şiddet, cinayet, entrika ve toplu rehavete dayalı hikâyelerin ilginç karışımlarından; Ktesias'ın kendi gözlemleri, kulak duyumları ve saraydaki önemli kişiler hakkında dedikodulardan oluşmaktadır. Güçlü hadım ağaları[61] ve kraliçeler her yerededir. Aşk hikâyeleri, komplolar ve romans da anlatımı sıkça bölmektedir.[62] Bazen de tarihi, etnografik veya coğrafi pasajlar aralara serpiştirilmektedir.

3.2. Indika (Ἰνδικά)

Indika veya diğer adıyla Logoi Indikoi[63] siyasi içeriğe sahip olmadığından Ktesias'ın Babil'de (MÖ 400-398) kaldığı dönemde derlenmiş ve bitirilmiş olmalıdır; Persika'da daha erken dönemde yazmış olduğu Indika'dan kesitlere atıfta bulunulması bu görüşü desteklemektedir (Almagor, 2012: 19). Indika'nın paralel temaları ve kelime ekolarıyla Persika'ya ek olabilecek bir maksatla yazılmış olabileceği düşünülse de Ktesias'ın Pers sarayındaki ve saray dışındaki araştırmacı rollerine atıflar yapılmış olması bu görüşü zayıflatmaktadır (Almagor, 2012: 20). Photios, eserin büyük kısmının İonia lehçesinde tek cilt olarak yazıldığını bildirmekte ve özetlemektedir. Onun özetleri dışında diğer yazarların atıfta bulunduğu bazı fragmanlar da günümüze kadar ulaşmıştır.[64] Ktesias, Hindistan'a gitmediğinden bu eserinde kendi deneyimlerini aktarmamaktadır. Kendisine ait bazı fragmanlarda da belirtildiği üzere, Çin'in kuzeyi ve Hindistan arasında ipek böceğinin vatanı olan Serika'dan yola çıkarak Indos Vadisi ve İpek Yolu üzerinden Pers sarayına gelen tüccarlardan veya bilgi sağlayıcılardan işitmiş olduğu pek çok hikayeyi derlemiştir.[65] Bu işittikleri dışında Hindistan'dan Pers sarayına gelen malları, ürünleri, hayvanları, bitkileri ve hediyeleri de görmüş olmalıdır.

Indika, Hindistan gibi uzak bir ülke hakkında yazılmış ilk monografi

çalışmasıdır. Hindistan'ın sadece Indos vadisi ve kuzey-batı coğrafi kısmını ele alan kapsamlı bilgilerin çoğu, garip etnografik halk topluluklarını, coğrafyayı (dağlar, nehirler, vadiler ve ovalar), hidrografiyi (su kaynakları, göller ve diğer su grupları), yeraltı kaynaklarını (değerli taşlar), hayvan ve bitki tasvirleri bazında zoolojik ve botanik mucizeleri- ejderhalar, adam yiyen kaplanlar, zehirli kuşlar, yaratıklar-kapsamaktadır.[66] Bu yönüyle eser, Persika'dakilere kıyasla çok daha fazla abartılı hikayeler içermektedir.[67] İnanılması güç, hayret verici veya paradoksal tanımlamalar içinde özellikle köpek kafalı insanlar öne çıkmaktadır.[68] Ayrıca bir Hindistan eşeği olduğu açıklanan tekboynuzlulara,[69] su yerine altın ürettiği ve ateşle birleştiği iddia edilen mucizevi su kaynaklarına[70] ve amber ürettiği söylenen gizemli ağaçlara[71] değinilmektedir. Avrupa tarihinde bilinen ilk atfın yapıldığı, üç sıra dişli, kuyruğunda bir akrep iğnesine ve insana benzeyen yüze sahip kırmızı bir yaratık olduğu öne sürülen martikhora/manticore'den bahsedilmektedir.[72] Ayrıca arslanlar kadar büyük Hindistan köpeklerinin olduğu belirtilmektedir.[73]

Öte yandan eserde bahsi geçen tanımlamaların tamamının hayal ürünü olduğu söylenemez. Hindistan'ın şimdiki gibi çok yoğun nüfuslu olduğu, hatta dünyanın geri kalanından daha fazla insan barındırdığı bildirilmektedir.[74] Zaman zaman yerel gelenekler yansıtılarak daha gerçekçi etnografik materyal içeriğine yer verilmektedir (Almagor, 2012: 16). Antik Hellen literatüründe ilk kez bahsedilen Hindistan filleri, maymun veya papağan gibi tanımlamalar da gerçekçidir.[75] O zamana kadar Batı'da bilinmeyen konuşan papağanın yanında şahin veya doğan gibi kuşlar da ilk kez takdim edilmektedir.[76] Bütün bunlara ilaveten Hindistan coğrafyasının özelliklerine de değinilmektedir. Indos nehri tanımlanarak en dar noktasının kırk stadia uzunluğunda olduğu bildirilmektedir.[77] Ayrıca devasa büyüklükte dağlara, Babylonia'dakilere üç kat büyük palmye ve hurma ağaçlarının varlığına dikkat çekilmektedir.[78]

4. Tarih Yazıcılığı Meselesi

Ktesias'ın eserleri MS XIX. yy.'ın son yarısından itibaren tartışılmaya başlamıştır. Antik ve modern yazarlar, Ktesias yerine eserleri bir bütün olarak günümüze ulaşan Herodotos, Thukydides, Ksenophon ve Plutarkhos'a başvurmayı daha fazla tercih etmişlerdir (Pruša, 2021/2: 219). Bunun temel sebebi Ktesias ve eserlerine yönelik eskiden ve halen devam etmekte olan eleştirilerdir.[79] Eserleri kulaktan duyma veya neredeyse canlı hissiyatı veren hayali unsurlar içerdiğinden, onun Pers sarayına gitmeden bunların içeriğini uydurmuş olabileceği dahi tartışmaya açılmıştır.[80] Buna rağmen eserlerinin son zamanlarda yapılan Fransızca ve İngilizce çevirileriyle birlikte bu eğilim kırılmaya başlamış, Ktesias'ın verdiği bilgilere güven duyan ve standart referans noktası olarak kullanan bazı çalışmalar da yayınlanmaya başlamıştır.[81] Biz de, aşağıda tartışacağımız üzere, Ktesias'ın özellikle Persika'sının tarihi gerçeklikler barındırdığını ve bu gerçekliklerin belli yöntemlerle tespit edilebileceğini düşünmekteyiz.

Ktesias, kendinden önce Miletoslu Dionysios, Lampsakoslu Kharon ve Lesboslu Hellenikos gibi yazarların konu edindiği ancak zaman içinde kaybolan Perslerle ilgili (Persika) eserler yazma geleneğini devam ettirmiştir.[82] Bu yazarlar arasında MÖ 480'li yıllarda Pers-Hellen savaşlarını dönemin en büyük olayı bağlamında ana teması olarak belirleyerek Pers yönetimi altındaki farklı kültürleri dairesel kompozisyon yöntemiyle tasvir eden, dolayısıyla Pers tarihi hakkında temel otorite olan Herodotos öne çıkmaktadır. Herodotos'un tarihi dışında kısmen de olsa Ksenophon'un Anabasis'inde özellikle Kunaksa Savaşı ile ilgili verdiği bilgileri Ktesias'ıninkilerle karşılaştırma fırsatı bulabilmekteyiz.

Ktesias, Herodotos'un eserini çok iyi bilmekteydi. Onun, her ne kadar benzer bir yazım üslubu kullanmış olsa da, basit bir şekilde Herodotos'u taklit etmek yerine tepki gösterdiği, onu yalancılıkla ve Pers tarihine alternatif bir versiyon yaratmaya teşebbüs etmekle suçladığı iddia edilmektedir. Photios, Ktesias'ın bu yöndeki görüşlerini şöyle yorumlamaktadır:

[Ktesias], *Persika* başlıklı eserinin "...7.-13. kitaplarında Kyros, Kambyses, Magos, Dareios ve Kserkses'in uğraşlarından bahsetmektedir. Neredeyse tüm örneklerde onun [Ktesias'ın] açıklaması Herodotos'unki ile zıttır ve hatta onu bir yalancı (*pseustes*) olarak sık sık reddeder ve bir hikaye uydurucusu olarak adlandırır; çünkü Herodotos'tan aynı zamanda daha gençtir. Ktesias eserinde ele aldığı kısımların çoğuna kendisinin şahit olduğunu, şahit olmasının mümkün olmadığı durumlarda da Perslerin kendilerinden varolan hikayeleri şahsen işittiğini aktarmaktadır. O tarihini bu şekilde derlemiştir ve tarih eserinde sadece Herodotos'a muhalif değil bazı yönlerden Gryllos'un oğlu Ksenophon ile de çelişmektedir [Testimonia 8a] ...Yazarın sitili açık ve çok basittir ki, bu da çalışmasını okumaya uygun kılmaktadır. Herodotos gibi tamamen olmasa da sadece bazı ifadelerde Ionia lehçesi kullanmaktadır ve Herodotos'un tersine anlatımının dokusunu kötü zamanlanmış arasözlerle kesintiye uğratmamaktadır. Hayali masallar anlatmasından dolayı Herodotos'a karşı serzenişte bulunsa da, kendisi özellikle India anlatımında aynı hataya düşmektedir. Tam anlamıyla dokunaklı olmasının yanısıra beklenmedik ve masalsı olana yakın (*mythodes*) süslü bir anlatımla tarih eserini yapılandırdığından okuyucusuna yüksek derecede zevk vermektedir. Gerekli olandan daha yumuşak bir stile sahiptir ve böylelikle halk dili konuşma kategorisine girmektedir. Diğer taraftan Herodotos'un sitilinin bu yönü yazımının gücü ve hüneri ile katlandığından Ionia lehçesi modelindedir [Testimonia 13]".[83]

Photios'un bu metinde Ktesias'ın Herodotos'a karşı rekabetçi bir duruşa sahip olduğunu bildirmesi kendi özet yorumu izlenimi vermektedir. Öte yandan Ktesias'ın

kendi eserinin orijinalinde böylesine bir vurguyu kesin olarak yaptığına dair bir bilgi günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu yorumun Photios'un yaşadığı dönemde dahi Herodotos'a karşı önyargılı duruşun bir yansıması olma ihtimalinin dikkate alınması gerekmektedir. Herodotos'un eseri günümüze kadar ulaştığından onun akılcı bir yöntemle yeri geldiğinde inanması güç olan hikayeleri reddettiğini veya sadece başkalarının anlatımlarını aktardığını vurgulama gereği duyduğunu bilmekteyiz (Demir, 2005: 65-67). Ktesias da, her ne kadar eleştirdiği iddia edilse de, kendisinden yaklaşık otuz sene önce eserini yazan Herodotos'un modelini takip edip ancak daha geniş bir tarihi süreci baz olarak onun da ötesine geçen, gerçekte kurgu arasına yerleştirebileceğimiz eserler ortaya koymuştur. Buradaki tek zorluğumuz Ktesias'ın eserlerinde kullandığı kurgular hakkında kendi yorumlarını doğrudan bilme imkanımız olmamasıdır. Kesin olarak bildiğimiz onun eserlerini, özellikle Indika'sını, dokunaklı, masalsı ve şaşırtıcı anlatımlarla süsleyerek ve halk dili kullanarak okuyucusuna zevk vermeyi de amaçlamış olmasıdır (Renehan, 1963: 71).

Photios dışındaki diğer antik yazarlar da Ktesias ve eserlerine karşı bazı yönlerden güvensizliklerini dile getirmişlerdir. Plutarkhos bu yönde en çok ses getiren eleştiriyi yapmakta, eserlerine inanılmaz öyküler ve iddialardan oluşan saçmalıklar kattığından onun güvenilir olmadığını bildirmektedir.[84] Ktesias ile neredeyse çağdaş olan Aristoteles, Hindistan'da yabani ve evcil domuzun var olmaması ve fillerin spermleri kurduğunda amber ağacı gibi sertleştiği hakkında anlattıklarını doğru bulmamaktadır.[85] MÖ III. yy.'ın ikinci yarısında yazan Karystoslu Antigonos, Mucizevi Öykülerin Koleksiyonu/Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων/Historiae Mirabiles adlı eserinde yalan söylemeye meyilli olduğundan Ktesias'ı kaynak olarak kullanmayı tercih etmediğini aktarmaktadır.[86] Augustus dönemi yazarlarından Strabon, tarihçilerin naifliği ve cahilliklerinden değil de dinleyicilerine zevk vermek, eğlendirmek ve merak uyandırmak için bilinçli olarak uydurdukları inanılmaz öykülere tutkulu olmalarından dolayı Perslerin, Medlerin ve Syrialıların eskiçağ tarihi ile ilgili anlatımlarının güvenilir olmadığını ve bu dikkate alındığında birisinin Homeros ve Hesiodos'un kahramanlık hikayeleri ve trajik şiirlerine Ktesias, Herodotos, Hellanikos ve benzeri yazarlarınkine oranla daha kolay inanabileceğini vurgulamaktadır.[87] Bu açıklamasıyla Pers tarihiyle ilgili kullandığı kaynaklar zaten güvenli olmadığından Ktesias'ı suçlamanın gereksiz olduğu düşüncesini dolaylı olarak öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda Diodoros, Ktesias'ın "Perslerin gelenek olduğu üzere eski anlatımlarının kayıtlarını tuttıkları kraliyet arşivlerinden faydalanarak bireysel olarak bu olaylar hakkında tam bir araştırma yaptığını, tarihini derlediğini ve onu [Persika'yı] Hellen dünyasına tanıttığını iddia etmektedir" şeklinde bir yorum yapmaktadır.[88] Burada kullanılan "iddia" kelimesi dikkat çekicidir ve aşağıda tartışacağımız üzere Ktesias'ın Pers arşivlerini kullanma imkanına sahip olup olmadığı ve kullanmış olsa da bu arşivlerin tarihi açıdan ne kadar güvenilir olduklarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Arrianus da, Ktesias'ın özellikle Hindistan hakkında anlattıklarının güvenilir

kaynak olmayabileceğine dair şüphelerini dile getirmiştir.[89] Aelianus, Arrianus'u destekler şekilde Ktesias'ın martikhoras adlı bir yaratığın Hintliler tarafından Pers kralına hediye edildiğine şahit olduğunu iddia ettiğini ancak kaynağını bilmeden böyle bir yaratık hakkında güvenilir şahit olarak gösterilmesine şüphe duyduğunu belirtmektedir.[90] MS II. yy. hiciv yazarı Loukianos şöyle bildirmektedir: Pek çok hayal ürünü ve akıldışı hikaye yazarlarından olup "...India ve meskunları hakkında yazan Ktesiokhoros'un oğlu Knidoslu Ktesias, ne kendisinin gözleriyle gördüğü ne de güvenilir bir kaynaktan işittiği şeyleri tanımlamıştır".[91] Aslında o, Strabon'un aksine Homeros ve Herodotos'u da Ktesias ile aynı kategoriye koymakta, onların yalanlar yazarak çağdaş okuyucularını kandırdıklarını ve nihayetinde hatalarının kendilerinden sonra gelen yazarlar tarafından güzel sözcükler ve dizelerle kendi zamanına kadar taşındığını belirtmekte ve bu akıldışı yalanlarla ilgili örnekler vermektedir.[92] Ayrıca Loukianos, Büyük Kral'a hizmet ettiğinden Ktesias'ın eserlerini tarafsız yazmadığı imasını alaylı bir şekilde şöyle dile getirmektedir: "Tarihçinin görevi olayların nasıl gerçekleştiğini aktarmaktır. Hekimi olarak hizmet ettiği Artakserkses'ten korktuğu veya eserinde kralı övmek için ödeme olarak Nisaion'dan bir mor kaftan veya bir altın zincir veya bir at alma beklentisi içinde olduğu sürece bunu yapmaya muktedir olamaz".[93] Halbuki, yukarıda da belirttiğimiz üzere, Ktesias'ın Persika'sını anayurduna döndükten ve Sparta koruması altına girdikten sonra yazma ihtimali yüksektir ve bu nedenle kraldan gelebilecek herhangi bir baskı olmadan eserini yazma ihtimali dikkate alınmalıdır.

Öte yandan Ktesias'ı bazı yönlerden eleştiren Photios, Plutarkhos ve Arrianus da dahil olmak üzere bazı antik yazarlar onun eserlerinden etkilenerik kullanmayı tercih etmişlerdir.[94] Yukarıdaki metinde Photios'un da bildirdiği üzere Ktesias'ın eserlerinin içeriğinden çok yazım sitilinin beğenildiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca Halikarnasoslu Dionysios onun yazım sitilinin, Ksenophon'unki gibi, okurken mutluluk verici, bağlayıcı ve zaman zaman da biçimli olduğuna işaret etmektedir.[95] Demetrios, tekrara düştüğünden lafbesi olduğuna dair eleştiriler muhtemelen sıklıkla haklı bulunsa da, eleştirmenlerin Ktesias'ın berrak sitilini anlamadığı; çünkü onun genelde daha fazla vurgu yapmak için aynı kelimeyi iki kez tekrar ettiği değerlendirilmesi yapmakta ve örnekleriyle açıklama yapmaktadır.[96]

Kanaatimizce Ktesias'ın tarih yazarlığı konusunda negatif anlamda kesin bir yargıya ulaşmak zor gözükmektedir. Bunun sebeplerinden birincisi günümüze kadar ulaşan fragman ve özetlerinin hiçbirinin bu konuda gerçek anlamda değerlendirmelerde bulunabilmek için yeterli ve tartışma götürmez deliller içermemesidir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Nikolaos, Diodoros ve Plutarkhos gibi yazarların hepsi kendi istek ve gereksinimlerine göre Ktesias'ın eserlerinin kısımlarını özgürce kullanmış, benimsemiş ve zaman zaman da değiştirmiştir.[97] Örneğin Photios Persika'nın tonunu, planını ve genelde bütün ruhunu büyük oranda değiştirerek yorumlamıştır. Çok değerli bilgiler içerse de, eserin 7.-13. kitapları hakkında seçmiş olduğu materyal üzerinde Herodotos ve Ktesias'ı karşılaştırma

arzusu etkin olmuştur; 14.-23. kitaplarla ilgili parçaları ise ne maksatla seçtiği hakkında herhangi bir delile sahip değiliz (Stronk, 2007: 27, 35-37). Photios'un II. Artakserkses dönemi ile ilgili özet parçaları, Plutarkhos'un Artakserkses biyografisindeki uzun kısımları ile karşılaştırıldığında son derece kısa ve özdür. Orijinal konuşmalar ve sohbetlerin tamamının Photios tarafından görmezden geldiği veya dolaylı konuşmaya dönüştürüldüğüne dair işaretler içermektedir. Photios, Kunaksa Savaşı'nın anlatımıyla ilgili özetinde Tissaphernes'in gerçekte oldukça önemli olan rolüne yer vermemektedir. Genç Kyros'un öldürülmesiyle ilgili bazı anlatımlarının da Plutarkhos'unkiyle karşılaştırıldığında hatalı, berrak olmadığı ve tezat içerdiği görülmektedir; hatta Photios el yazmalarını kopyalarken bazı isimleri yanlış yazmıştır (Almagor, 2012: 17-18).

Öte yandan özellikle uzun alıntılar Ktesias'ın yazarlığının niteliği hakkında yorum yapabilmemizin önünü açmaktadır ancak bunların da doğrudan Persika'nın içeriğini temsil edip etmediğinin dikkatlice incelenmesi gerekmektedir (Brunt 1980: 494). Bu eserin orijinalinde bulunan bazı tematik unsurlar, ayırt edilebilir niteliktedir ve aktarıcılarının arasındaki nispi zaman dilimi yüzyıllara yayılsa da istikrarlı bir şekilde sunuldukları görülebilmektedir. Pek çok aktarımcı arasında tekrar eden temalar ve motiflerin tanımlanması Ktesias'ın ilgi ve çıkarlarını, muhtemel ilham kaynaklarını ve onları uygulama yöntemlerini belli dereceye kadar anlayabilmemizi sağlamaktadır (Waters, 2017: 10). Ktesias sık sık tekrara düşmekle eleştirilse de,[98] bu yöntemine başvurması orijinal olarak sözlü iletilen bir metnin istisnai özelliklerinden birisi olarak da yorumlanmaktadır; formüller, (yarı)istatistikler, tekrarlama, yinleme, tekerrür eden karakterde temalara sıkça rastlanması sözlü geleneğin başta gelen özelliklerinden birisidir, diğeri de zamanın sıkıştırılarak bir anlamda uzaktaki bir olayın yakınlaştırılması.[99]

Ktesias'ın tarih yazıcılığı konusunda yorum yapmayı zorlaştıran unsurlardan bir diğeri, eserlerinde yazılı kaynaklar yerine temelde sözlü anlatıma dayalı daha geniş bir ajendaya sahip olmasıdır. Bu sebeple eserlerinin "ciddi" tarih olarak değil de farklı bir edebi türde okunması ve yorumlanması gerekmektedir. Aşağıda da açıklayacağımız üzere Persler, genelde Persia'nın uzak geçmişi ve erken tarihi hakkında şarkıcıların ve hikaye yazıcılarının da başvurduğu (Llewellyn-Jones & Robson, 2010: 63) sözlü anlatım geleneğinden faydalanmaktaydılar. Pers sarayı kişilerin çıkarlarına göre pek çok etrikanın döndüğü bir yerdi: söylentiler, şayialar, saray dedikoduları, kulaktan duyma hikayeler, daha resmi hale dönüşmüş uzak geçmişin sözlü gelenekleri. Bu durum Ktesias'ı zorunlu olarak sözlü kaynak kullanmaya yönlendirmiş olmalıydı (Waters, 2010: 11). Bu sebeple Persika çok canlı bir eserdir ve köklerini sözlü anlatım geleneğinden almaktadır. Ortadoğu'da tarih ve diğer öykülerin yazılmaktan çok sözlü dünyada yayılmasının güçlü bir gelenek olduğu bilinmektedir (Llewellyn-Jones & Robson, 2010: 57). Bu coğrafyada hikaye anlatıcısı hem eğlendirici hem de haber getiricisi olarak kabul edilmektedir. Siyasetçileri de hikaye anlatmayı çok severler ve özellikle insanların kalplerine hitap

ettikleri duygusal, dokunaklı hikayeleriyle kitleleri kolaylıkla kendilerine çeker ve harekete geçirebilirler.

Bu bağlamda Persika, başta Ksenophon'un Kyropaideia'sı gibi, bireysel kralların veya kahramanların değişim/dönüşüm ve başarıları üzerine odaklanmakta ve bu bağlamda gerçekliklerin ötesine kayan söylentilere de yer vermektedir. Ktesias, Persia ve Babylonia'daki üst kültürün yüzyıllarca bıraktığı mirasa şahit olmuş ve bunları ilham kaynağı edinmiştir: çeşitli sözlü gelenekler, görkemli mimari, kentin her tarafına yayılan saray ve tapınak kompleksleri, her yerde var olan görsel ve işitsel ideolojik ifşa tezahürleri ve kültürle ilgili ritüeller. Bütün bunların dinleyici kitlesinin egzotik ilgisini çekeceğinin farkındadır. Yazılarının asıl okuyucu veya dinleyici kitlesi Persler değil Hellenlerdir. Ktesias, Hellenler uzak bir coğrafya hakkında pek fazla bilgiye sahip olmadıklarından, anlatımını Hellenler açısından daha eğlenceli ve hoş bir hale getirmek için gerçeklikleri özgürce değiştirme fırsatı yakalamıştır. Böylelikle Hellen kavramları kullanılarak tam anlamıyla Pers gerçekliklerini yansıtmayan klişeleşmiş bir Hellen algısı oluşturulmasının önünü açmıştır (Sancisi-Weerdenburg, 1987: 43-44). Bu da Persika'nın tam anlamıyla bir tarih eseri niteliğinde kabul görmesini engelleyen etkenlerden birisi olmuştur (Waters, 2017: 7-8). Bu doğrultuda Persika, eski Hellen romanının öncüsü olarak kabul görmüş ve hatta roman serileri koleksiyonu olarak tanımlanmıştır.[100] Yine de, Hellen ve Oryantal/Yakın doğu unsurlarını bir araya getiren hibrit bir çalışma olarak, Hellenlerin tarih yazımı beklentilerinde merkezi olan "Biz" ve "Onlar" ideolojisinde Persleri stereotip barbarlara dönüştürmeden bunu gerçekleştirdiği düşünülmektedir.[101] Sonuçta ortaya konan karışım saf bir tarihi anlatıma dayanmadığından modern tarihi zevkler ve de modeller açısından cazip değildir.

Ktesias'ın Persika'nın büyük kısmını daha önceki benzer çalışmalar gibi sözlü olarak kendisine iletilen bilgilerle yazmış olması gayet doğaldır; çünkü dönemin Hellen dünyasında, hem Thukydides öncesi hem de sonrasında, sözlü anlatım geleneğinin statüsü oldukça yüksektir; bu bağlamda Hellenler açısından gerçek (alethes) kelimesinin etimolojik olarak Hellence "doğru"dan çok unutulmayan hatıralarda iz bırakan anlamı öne çıkmakta, efsanelerin ne kadar güvenilir ne kadar uydurulduğuna dair sistematik bir kriter belirleme yönünde çok fazla bir gayret sarfedilmemektedir.[102] Hatta ortak anlatım ve tekrarlama süzgecinden geçmemiş olan bir olayın ortak akıl standartlarıyla değerlendirilebilmesi de zordu.[103] Ktesias'ın Indika'da yer verdiği fantastik tanımlamalarında, iyi okuduğu Hellen edebi kaynaklarından etkilenmiş ve esinlenmiş olabileceği düşünülmektedir. Örneğin bir iki yerde açıkça Herodotos'a başvurmuştur.[104] Aynı zamanda Euripides'in drama oyunu Medea'dan deyimler ve ses yinelemelerini; Aiskhylos'dan bazı toponimleri ve Hesiodos'ta da görülen köpekbaşlılar gibi isimleri kullandığı görülmektedir.[105] Indika, her ne kadar inanması güç anlatımlar içerse de batı literatüründe bilinmeyen bir konuda orijinal bir kaynak olarak hizmet etmiş, yüzyıllar boyunca Akdeniz dünyasının Hindistan hakkında referansları için ana kaynak

olmuştur. Döneminde Hindistan ile ilgili daha iyi bilgi veren başka kaynak olmadığını da kabul etmemiz gerekmektedir (Karttunen, 1997: 636).

Ktesias'ın sözlü geleneğin ağır bastığı eserlerinde yazılı kaynakları kullanmış olabileceği kısımların tarihi değerinin öne çıkarılması gerekmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Ktesias, Persika'sında tanımladığı olayların çoğuna kendisinin bizzat şahit olduğu veya olamadığı durumlarda Perslerin kendilerinden işittiklerini aktardığını iddia etmiştir.[106] Ayrıca Perslerin gelenek olduğu üzere kendi eski anlatımları hakkında tuttıkları kraliyet arşivlerinden (basilikai diftherai) faydalandığını ve bunları tam bir incelemeden geçirdikten sonra Hellen dünyasının okuyucularına sunduğunu öne sürmüştür.[107] Ancak bazı yazarlar Ktesias'ın bu sözlerinin tartışmalı olduğunu ve yazarın eserlerinin tarihi değeri olmadığını savunmaktadırlar.[108] Hatta Pers kraliyet arşivlerinin varlığından da şüphe duyanlar mevcuttur.[109] Halbuki yakın geçmişte yapılan çalışmalarda Pers kraliyet arşivlerinin varlığı kabul görmektedir.[110] Stronk, Eski Tevrat'taki ilgili metinleri tek tek değerlendirmiş ve Perslerin bazıları "hikayesel karaktere" sahip bir tür kraliyet arşivine sahip olduklarını ortaya koymuştur.[111] Halihazırda Perslerin uzun süreli ve işlevsel bir arşiv sistemi olduğunu ortaya koyan arkeolojik buluntular da mevcuttur. Gün yüzüne çıkarılan "Hazine Tabletleri" ve sayıları şimdilik sekiz bini bulan ancak sadece iki bini yayınlanan kil üzerine yazılmış "Persepolis Tahkim Tabletleri" bunun en açık delilidir (Stronk, 2004/2005: 109). Ayrıca Behistun Yazıtı'nın kendisi ve hatta I. Dareios tarafından yazıtın kopyasının bile kil tabletler üzerine transkribe edilmiş olması (Pruša, 2021/2: 218 dipnot 46), Pers krallarının kendi tarihlerini yazmaya meraklı olduklarını ortaya koymaktadır. İmparatorluk Aramaikçesi'nde deriler ve papirüsler üzerine yazılmış belgeler ise zamanla toprak altında çürümüş olmalıdır. Büyük İskender'in Persepolis'i yakıp yıktığı sırada bu türden belgelerin yok olması ihtimali yüksektir.

Kraliyet arşivleri kurumunun varlığını kabul etmek gerekse de (Pruša, 2021/2: 217; Pedersén, 1998: 213-219) Perslerin nesiller boyunca imparatorluğun çoğunlukla yönetsel ve ekonomik kayıtlarını tuttıkları anlaşılmaktadır (Briant, 1996: 16; 2002: 889). Arşivlerde çeşitli türden döküman bulunmaktaydı: teslim edilmiş malların, satın almaların, ödünç vermelerin ve kontratların listeleri gibi ekonomik kayıtlar; krallar tarafından ilan edilen kararnameler ve diğer hukuki dökümanlar; gün ve gün tutulan kayıtlar ve muhtemelen aynı zamanda astronomiyle ilgili günlükler (Pedersén, 1998: 214-216). Çoğunluğu bürokratik ve teknik içerikli olan bu kayıtlar Perslerin kendi tarihi ile ilgili bilgiler içermediğinden, bazı modern yazarlar Ktesias'ın bunları hiç okumadığını veya bunlardan çok az faydalandığını öne sürmüşler (Waters, 2017: 19).

Ktesias'a bu arşiv kaynaklarına erişme ve onları kullanma imkânının tanınıp tanınmadığı da bir diğer meseledir. Sözlü kaynaklar açısından Ktesias'ın bilgi sağlayıcıları arasında genellikle seyyahlar, askerler, tüccarlar, memurlar ve saray görevlileri yer almaktaydı.[112] Bunların yanında, yukarıda belirttiğimiz üzere,

kendisi yazılı arşiv kaynaklarına da fiziksel olarak ulaşabildiğini iddia etmektedir. Pers sarayında uzun yıllar hizmet ettiğinden ve kralın şahsi doktoru olup sarayda yüksek rütbedekilerin güvenini kazandığından ve Parysatis'ten işittiği gibi kraliyet ailesinin en gizli ve önemli sırlarına ulaşabilme konumunda bulunduğundan,[113] sarayda yazıcılar ve arşivlerden sorumlu yüksek memurlarla da yakın ilişki içine girme fırsatı yakalamış olmalıydı (Drews,1973: 107). Saraydaki bu tecrübeleri ve dinleyicilerinin de göz önünde bulundurduğu içeriden bakış açısı, onu benzer konularda yazan diğer Hellen yazarlarına kıyasla daha iyi rekabet edebilir ve hatta güvenilir konuma getirmiştir (Waters, 2017: 9). Photios Ktesias'ın materyalinin doğruluğu üzerine ısrar ettiğine, yani yazdıklarının çoğunun göz şahidi raporlarına dayandığını dikkatlice bildirdiğine dair metodolojik bir yorum da aktarmaktadır.[114] Ancak kendi kararını, yorumunu veya hükmünü meşru kılmak için gerek görmediği pek çok şeyi dışarıda bıraktığı iddiası da ortadadır.

Ktesias Pers saray arşivlerine erişim sağlamış olsa bile, Perslerin düşmanca ilişkiler içinde oldukları halkların özellikle geçmişe dayalı yerel sözlü geleneklerini veya anlatımlarını muhafaza etme gibi bir eğilimleri yoktu; sadece yakın geçmişteki ilişkilerinin hatıralarını içlerinden, onları da sözlü olarak barındırmaktaydılar (Forsdyke, 1956: 75). Bu sebeple Ktesias'ın Perslerin diğer halklarla tarihi ilişkileri hakkında pek fazla yazılı kaynağa ulaşamama ihtimali yüksek gözükmektedir. Diodoros'taki ilgili alıntılar temel alındığında, Susa dışında Babil'de kaldığı dönemde özellikle Medlerden önceki Babylonia ve Assyria'daki olaylar hakkında sınırlı da olsa bilgilere ulaşmış olmalıdır.[115] Babil'de iken tapınak yazıcılarına başvurduysa veya kendisine yerel halk veya devlet görevlileri tarafından sözlü olarak bilgiler sağlandıysa, Asur İmparatorluğu ile ilgili verdiği bilgilerin belli bir dereceye kadar tarihi içeriğe sahip olduğu çıkarımında bulunabiliriz.[116]

Ktesias ile ilgili olarak bir diğer tartışma, onun hangi dilleri bildiği üzerine yoğunlaşmaktadır. İkna edici deliller sunulmadan bu sorunun çözüme kavuşturulması zor gözükmektedir (Waters, 2017: 10). Kendi eserlerinin fragmanları ve özetlerinde Eski Persçe konuştuğuna dair bir bildirimde bulunulmamaktadır. Sadece Photios'un özetinde, Euagoras ile II. Artakserkses arasındaki uzlaşma görüşmeleri kapsamında onun kralla bir konuşma yaptığına değinilmektedir.[117] Öte yandan kendisi sarayda farklı diller konuşulduğuna şahit olmalıdır ve çeşitli dillerde tercüman bulmakta zorlanmış olamayacağı da kesindir (Waters, 2010: 10). Devletin önde gelenlerinin sağlığıyla ilgilendiğinden yaptığı iş riskliydi ve kritik hastalıklarda herhangi bir yanlış anlamaya sebep olunmaması ve doğrudan iletişim kurulabilmesi için tercüman kullanmadan saray dilini de bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple kral, maiyeti ve saray görevlileri tarafından konuşulan Eski Persçe ve saray resmi, ticari dili olan Aramaikçe başta olmak üzere herhangi bir diğer dili okuyup anlayıp konuşması ve hatta yazabilecek seviyede öğrenmiş olması oldukça muhtemeldir.[118] Gerek gördüğü çivi yazılı belgeleri ise kendisine, saray yazıcıları veya bilimadamları kraldan da izin alarak tercüme edip veya içeriklerini yorumlayıp sunabilirdi (Waters

2017: 11).

Nitekim Ktesias eserlerinde Persçe'den bazı kelimelere veya isimlere önemle vurgu yapmaktadır.[119] Hellen yazım formları değiştirilen bu kelimelerin doğrudan Hellen dilinde karşılığı bulunmamaktadır, böylelikle kullanımları büyük oranda pratik ve heyecan katma amaçlıdır (Llewellyn-Jones & Robson, 2010: 56). Satrapes, paradeisos ve parasanges kelimeleri diğer antik Hellen kaynaklarında da gözükmektedir, martikhora ve hapax legomena gibi kelimelerden ilk kez bahsedilmektedir. Azabarites (onbinlerin Komutanı), pisagas ve angaros gibi saray görevlilerine verilen isimlerin yanında sarapis (saray elbisesi), kriokranoi (bir çeşit balkon veya dekorlu çatı alanı), kidaris (bir çeşit başlık), rhyntakes (bir tür kuş) ve siptakhora/sitakhora (şeker çamı) gibi nesne isimleri de kullanılmaktadır.[120]

Ktesias ile ilgili son mesele onun tarihçi olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Bazı tarihçiler Ktesias'ın zaman zaman ciddi bir tarihçi olarak okunabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir.[121] Diğer yandan tarihi anlamda nomos, elegkhos, tekmerion ve physis kelimelerini inandırıcı bir şekilde kullanmadığı, görülenle görülmeyen arasında da bir karşılaştırmada bulunmadığı, dolayısıyla onun tarihçi olarak kabul edilemeyecek kadar kusuru ve hatası olduğunu önerenler de olmuştur.[122] Bu bağlamda Ktesias'ın kendi gözleriyle şahit olduğunu iddia ettiği bilgilerin dahi yanlış olması dikkat çekicidir.[123] Muhtemelen kendisine anlatımda önemli bir rol biçmek için ara sıra bu yola başvurmuştur. Öte yandan saraydaki hayatı döneminde gerçekleşen olayları ve yaşayan kişileri tanımlarken genellikle daha güvenilir bilgiler vermektedir; Ktesias tarafından bahsedilen isimler o devirde Babylonia bölgesinde bulunan tabletler üzerindeki isimlere yakından benzemektedir (Schmitt, 2011: 369-371).

Sadece Demetrios onun "şair" olarak eserini sürekli canlı (enargeia), hayatta tutan bir tarzda yazdığını belirtmektedir.[124] Ktesias'ın burada vurgu yapılan şairliğinin, olayları tam ve kati şekliyle aktarma kaygısındansa kendi içinde güvenilebilir bir tarihi öze dayalı ve yaratıcı anlatıma yönlendiren tarih yazımı sergilediği önerilmiştir. Dolayısıyla o, bir anlamda tarihi gerçekliğe dayalı bir olayın özgürce yorumlanarak tarihi roman şekline dönüştürülmesinin öncülüğünü yapmıştır. Bu bağlamda Persika'nın "tarihi kişilik ve olayları belki de az ya da çok kurgulanmış bir tarihi içerikle işleyen" bir şairin didaktik çalışması olduğu önerilmiştir; Ktesias da insanın tutkusunu canlandırarak eğlendiren roman veya ön tarih romanı benzeri literatür ile "gerçek" tarih yazımı karışımı bir tarza öncülük eden "Tragedya Tarihçisi" olarak ön görülmüştür.[125] Antik çağdaki tarihyazımı yeri geldiğinde bu minval üzerine gitse veya daha doğrusu gitmek zorunda kalsa da (doğrular üzerinden giden antik tarihçiler de bulunmaktadır), bizim açımızdan önemli olan o eserin döneminin gerçekliklerini ne kadar yansıttığıdır. Bu sebeple Ktesias döneminin eser yazma şartları ve koşulları dikkate alındığında tarihçi olarak görülebilir ancak eserinde ara ara verdiği şüpheli veya yanlış bilgiler onun günümüzde tarihçi olarak kabul görmesi için engel teşkil etmektedir.

Sonuç

Ktesias'ın babasının ismi hakkında iki farklı görüş olsa da antik kaynakların tamamı Knidos'ta doğduğu konusunda hemfikirdir. Asklepiades aielesinden geldiği söylenen babası gibi kendisi de bölgenin önde gelen iki tıp okulundan birisinin bulunduğu Knidos'ta tıp eğitimi almıştır. Zaman içinde tıp alanında tecrübe kazandığı ve meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Çağdaşı Genç Kyros'un da ilgisini çekmiş ve muhtemelen esir alınarak Sardeis'teki sarayında hizmet etmeye başlamıştır. Kyros, beraberinde götürdüğü üç yüz paralı askerle birlikte MÖ 404/3 yılında hasta babası II. Dareios'u sarayında ziyarete etmiştir. Babasının hastalığı ile ilgilenmesi için ona eşlik edenler arasında Ktesias'ın da bulunma ihtimali yüksektir. Ancak Kyros bu ziyareti sırasında ihanetle suçlanmış, hapse atılmış ve annesinin yardımıyla hayatını zor kurtarmıştır. Kyros'un Sardeis'e geri dönmesine izin verilmiş olsa da babasının hastalığı devam ettiğinden Ktesias sarayda alıkonulmuş olmalıdır. Bu tarihten itibaren Pers sarayında MÖ 398/7 yılına kadar, yedi yıl kalmıştır. Bu süre zarfında Kyros ile büyük kardeşi II. Artakserkses arasında taht mücadelesi başlamış ve bu mücadele MÖ 401/4 yılında gerçekleşen Kunaksa Savaşı ile doruğa ulaşmıştır. Ktesias bu savaş sırasında II. Artakserkses'in yakın koruma askerlerinin yanında görev almıştır. II. Artakserkses çatışma sırasında göğsünden yaralandığında onu iyileştirmeyi başarmıştır. II. Artakserkses savaşı kazandıktan sonra Ktesias'ı ödüllendirmiş ve böylelikle o maddi ve manevi açıdan sarayda saygın bir konuma gelmiştir. Kralın annesi Parysatis ile yakın ilişki kurmuştur. Parysatis çok sevdiği merhum oğlu Kyros'un safında savaşan ve ancak esir düşen Klearkhos'un Babil'de hapisteyken rahat etmesi için Ktesias'ı görevlendirmiştir. Ktesias kral ve ailesinin hekimi olarak ülke boyunca onlarla beraber seyahat etmiş ve farklı yerlerde bulunan Pers saraylarını ve bu saraylardaki hareketliliği gözlemleme fırsatı yakalamıştır. Perslerle Spartanlılar arasındaki ilişkileri düzeltme örneğinde olduğu gibi yeri geldiğinde diplomatik faaliyetlerde de görev aldığı ancak bunu Pers sarayından kaçma fırsatına dönüştürdüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan Ktesias'ın hayat hikayesi Herodotos'ta geçen Demodekes'inkine çok benzemektedir. Bu bir rastlantı mıdır yoksa Ktesias kasıtlı şekilde kendi hayatını Demodekes'inkine mi uyarlamıştır sorusu akla gelmektedir. Pers sarayını ziyaret ettiği ve Babil kentini gördüğü kesin olsa da kendi hayat hikayesinin bazı kısımlarını uydurmuş ya da yazdıklarını daha güvenilir kılmak ve kitabında hikaye kahramanı olarak kendisini son derece önemli bir kişi olarak sunabilmek için değiştirmiş olabilir. Diplomatik görevi sırasında kendisinin de itiraf ettiği üzere mektupların içeriğini kasıtlı olarak değiştirdiğini bildirmesi bunu yapabilecek bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Eserlerinin tamamı günümüze kadar ulaşmadığından kendi otobiyografisinde ne kadar kasıtlı değişiklik yaptığını tespit edebilmek zordur.

Ktesias'ın saray veya saraylardaki hayatı esnasında sadece hekimlikle uğraşmadığı aynı zamanda yazarlık işine de giriştiği görülmektedir. Bunun temel sebebi o zamana kadar Hellen dünyasında pek bilinmeyen ve merak konusu olan

egzotik Pers ve Hindistan hayatı hakkında topladığı bilgileri anayurduna geri döndüğünde okuyucusuna sunabilmek ve böylelikle daha da meşhur olmaktır. Indika'da ele aldığı konular Hindistan coğrafyası, halkları, hayvanları ve bitki örtüsü hakkında inanılması güç ama renkli, tuhaf ama ilginç, sıradışı ve yeri geldiğinde şok edecek kadar heyecan verici anlatımlar içermektedir. Bu eserin Pers sarayında yazılmış olması ihtimali yüksektir. Hindistan'dan gelen tüccarlar, seyyahlar ve de bürokratlardan kulaktan duyma hikayeleri derlemiştir. II. Artakserkses'i eleştiren siyasi konulara da yer verdiği Persika'sını MÖ 398/7 yılında ülkesine döndükten sonra yazmış olmalıdır. Bu eserinde özellikle erken dönem Asur, Babil ve Med geçmişi hakkında verdiği bilgilerde başka alternatifini olmadığından mitolojik içeriğe de sahip sözlü anlatımı öne çıkarmak zorunda kalmıştır. Akhaimenid Hanedanlığı'nı kuran Büyük Kyros döneminden itibaren de iç ve dış siyasi tarih olaylarının aralarına ilgi çekici saray dedikodularını, duygusal ve tutku dolu romantik aşk hikayelerini, mutlakiyet yönetimine karşı tavırları, infaz, cinayet ve işkenceleri, maceraları, saray içi entrikalara dayalı skandal olayları serpiştirmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple Persika antik Hellen edebi çalışmalarının tamamı içinde en meşhur, cezbedici ve etkileyici olduğu kadarda en kafa karıştırıcı eser olmuştur.

Bu eserin kafa karıştırıcı olmasının nedenlerinden bir diğeri de Doğu Akdeniz'in farklı coğrafyalarından farklı dönemlerde her biri kendi ajandasına ve yorumuna sahip farklı yazarlar tarafından kullanılan seçme parçalar ve özetler aracılığı ile günümüze ulaşmasıdır. Ktesias'a karşı tavır alan bazı antik yazarların seçme parçaları ve özetleri için orijinal eserlerin cezbedici, etkileyici, merak uyandırıcı ve hatta eğlendirici kısımlarını tercih etmiş olmaları ihtimali bulunmaktadır. Bu kısımlarda da açıktan edebi ve romantik unsurlar öne çıkarıldığından Ktesias'ın güvenilirliğine ve doğruluğuna, dolayısıyla tarihçiliğine yönelik eleştiriler dikkatlerden kaçmamaktadır. Buna rağmen Persika'da anlatılan olayların en azından tarihin gidişatını bile değiştirebilecek sözlü başlangıçlarının izlerine rastlayabilmekte, takip edebilmekte ve Pers Akhaimenid Hanedanlığı hakkında ilginç notlara şahit olmaktayız. Hafızayı canlı tutan söylentiler daha sonraki nesillerin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmekte, dolayısıyla reklendirilebilmekte veya saptırılabilir. Bu sebeple dikkatli okumalar yapmamız ve eğer varsa diğer kaynaklarla da karşılaştırma yaparak Ktesias'ın özellikle Persika'sının tarihi değerini ortaya koyabilmemiz gerekmektedir.

Perslerin, saray ve hükümet işleyişiyle ilgili güncel kayıtlar dışında, kendi geçmişleriyle ilgili anlatımlarında da duygusal ve mitolojik temalara öncelik verdikleri bilinmektedir. Ktesias muhtemelen iki tercih arasında kalmıştır; yazılı arşivleri kullanma yönünde bürokratik sıkıntıya girmemek için geçmişe ait sözlü mitolojik materyali toplayarak eserlerini yazma ya da çağdaş bire bir gördüklerini aktarmak. İkincisini kısmen yapmıştır. Ktesias'ın sözlü duyuma dayalı aktardığı olayların doğruluğu ile ilgili yorum yapıp yapmadığını bilememekteyiz. Alıntılar ve özetlerden elde edebileceğimiz genel kanaat Herodotos'un aksine yorum yapmadan,

hatta iddialı bir şekilde olayları olduğu gibi aktardığı yönündedir. Ktesias teknik bilgileri öne çıkaran Pers arşivlerini kullanmak yerine yarı roman tarzını benimsemiş ve bu tarzını Hellen edebi teknik ve göndermelerine uyarlamıştır. Bu bağlamda ciddi tarihçilikten daha çok duygusal yönü öne çıkan bir şair tarzını benimsediği kanaati doğmaktadır. Bu noktada kendi hikayesinde bir aktör olarak yaratıcı drama, mübalağa ve romansı da devreye sokmaktadır. Yakın ve hatta Uzak Doğu dünyasını yeri geldiğinde gerçek ötesi anlatımlarla Hellen okuyucularına sunmuştur ve bilinmezlikten dolayı bu anlatımlarına karşı en azından halk arasından çok sert bir tepki gelmemiştir. Antik yazarlar içeriklerinin doğruluğu açısından onun eserlerini eleştirseler de, dönemiyle ilgili başka kaynak olmadığından eserlerini referans olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Özellikle MÖ V. yy. kapsamındaki anlatımları diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında diyalog ve raporlanmış konuşmaların da yer aldığı bazı tarihi gerçeklikleri barındırmaktadır. Bu gerçekliklerin birbiri içine geçmiş diğer edebi türler aracılığı ile filtrelenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Antik Kaynakça

- Athenaeus. *The Deipnosophists. Or Banquet Of The Learned Of Athenaeus, with an English Translation by H. G. Bohn.* London, York Street, Covent Garden. 1854.
- Demetr. Herm. (= Demetrius, *Peri Hermeneias*) *Demetrius on Style, with an English Translation by W. R. Roberts.* Cambridge 1902.
- Diod. (= Diodoros) *Diodorus Siculus. Diodorus of Sicily in Twelve Volumes, with an English Translation by C. H. Oldfather.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1989.
- FGrHistDie *fragmente der grieschischen Historiker, Edited by F. Jacoby.* Vol.XVII.Berlin/Leiden 1923-1958.
- Hdt. (= Herodotos) *Herodotus, with an English translation by A. D. Godley.* Cambridge. Harvard University Press. 1920.
- Ksen. An. (= Ksenophon, *Anabasis*) *Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, with an English Translation by C. L. Brownson.* Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1922.
- Ksen. Kyro. (= Ksenophon, *Kyroupaideia*) *Xenophon. Xenophon in Seven Volumes, with an English Translation by W. Miller.* Harvard University Press, Cambridge, MA; William Heinemann, Ltd., London. 1914.
- P. Oxy. (= Papyrus Oxyrhynchus XXII) içinde: R. G. Andria, “Novità testuali su P. Oxy. 2330 (Ktesias Cnidius, "FGrHist" 688 F 8b)”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 144, 2003, 15-18.

- Plut. Art (= Plutarkhos, Artakserkses) Plutarch. *Plutarch's Lives*, with an English Translation by B. Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1926.
- Strab. (= Strabon, Geographika) Strabo. *The Geography of Strabo*, with an English Translation and Edition by H. L. Jones. Cambridge, Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd. 1924.
- Suda. lex. (Suda/Suidas, Suidae Lexicon) *Suidae Lexicon*, Edited by A. Adler. Vol. I-V. Leipzig: B. G. Teubner 1928-1938; Reprinted 1967-71, Stuttgart.
- Thuk. (= Thukydides) Thucydides. *The Peloponnesian War*, with an English Translation by J. M. Dent. London/New York, E. P. Dutton. 1910.

Modern Kaynakça

- Almagor, E. (2012). "Ctesias and the Importance of His Writings Revisited", *Electrum* 19: 9-40.
- Andria, R. G. (2003). "Novità testuali su P. Oxy. 2330 (Ctesias Cnidius, "FGrHist" 688 F 8b)", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 144: 15-18
- Auberger, J. (1995). "Ctésias romancier", *L'Antiquité Classique* 64: 57-73.
- Bigwood, J. M. (1976). "Ctesias' Account of the Revolt of Inarus", *Phoenix* 30/1: 1-25.
- Bigwood, J. M. (1978). "Ctesias as Historian of the Persian Wars", *Phoenix* 32/1: 19-41.
- Bigwood, J. M. (1980). "Diodorus and Ctesias", *Phoenix* 34/3: 195-207.
- Bigwood, J. M. (1986). "'POxy' 2330 and Ctesias" *Phoenix* 40/4: 393-406.
- Bigwood, J. M. (1989). "Ctesias' Indica and Photius", *Phoenix* 43: 302-316.
- Bigwood, J. M. (1993). "Ctesias' Parrot", *Classical Quarterly* 43/1: 321-327.
- Bigwood, J. M. (1995). "Ctesias, His Royal Patrons and Indian Swords", *Journal of Hellenic Studies* 115: 135-140.
- Boncquet, J. (1990). "Ctesias' Assyrian King-List and his Chronology of Mesopotamian History", *Ancient Society* 21: 5-16.
- Briant, P. (2002). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*, (Trans. P. T. Daniels), Winona Lake.
- Briant, P. (1996). *Histoire de l'empire perse*, Paris.
- Brosius, M. (2000). *The Persian Empire from Cyrus II to Artaxerxes I*, (LACTOR-series 16), London.

- Brown, T. S. (1978). "Suggestions for a Vita of Ctesias of Cnidus", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 27/1: 1-19.
- Brunt, P. A. (1980). "On Historical Fragments and Epitomes", *Classical Quarterly* 30: 477-494.
- Cawkwell, G. (2005). *The Greek Wars. The Failure of Persia*, Oxford.
- Cizek, A. (1975). "From the Historical Truth to the Literary Convention: The Life of Cyrus the Great Viewed by Herodotus, Ctesias and Xenophon", *L'Antiquité Classique* 44/2: 531-552.
- Demir, M. (2005). "Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos'un Yeri ve Önemi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 20, 2005: 59-78.
- Dorati, M. (1995). "Ctesia falsario?", *Quaderni di storia* 41: 33-52.
- Drews, R. (1965). "Assyria in Classical Universal Histories", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 14: 129-142.
- Drews, R. (1973). *The Greek Accounts of Eastern History*, Cambridge.
- Eck, B. (1990). "Sur la vie de Ctésias," *Revue des études grecques* 103.492/494: 409-434.
- Forsdyke, E. J. (1956). *Greece before Homer: Ancient Chronology and Mythology*, London.
- Garvin, E. E. (2002). *A commentary on Photios' Epitome of the Persika of Ktesias, Books 7 to 11: the life of Kyros (MA Thesis)*, University of Calgary.
- Giangrande, G. (1976). "On an Alleged Fragment of Ctesias", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica* 23: 31-46.
- Goossens, G. (1940). "L'histoire D'assyrie De Ktesias", *L'Antiquité Classique* 9: 25-45.
- Guarde, C. (2012). "The Roots of the 'Astomi' and 'Monocoli' in Ctesias and Megasthenes", *Rheinisches Museum für Philologie* 155/2: 215-218.
- Holzberg, N. (1993). "Ktesias von Knidos unde der griechische Roman", *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft* 19: 79-84.
- Huyse, Ph. (1990). "Die persische Medizin auf der Grundlage Herodots Historien", *Ancient Society* 21: 141-148.
- Jacoby, F. (1922). "Ktesias", *Realencyclopädia der classischen Altertumswissenschaft*, vol. XI, Stuttgart: cols. 2032-2073.
- Johnston, E. H. (1942). "Ctesias on Indian Manna", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1: 29-35.

- Karttunen, K. (1997). "Ctesias in Transmission and Tradition", *Topoi* 7/2: 635-646.
- Kuhrt, A. (2007). *The Persian Empire. A Corpus of Sources from the Achaemenid Period I-II*, London/New York.
- Lenfant, D. (1996). "Ctésias et Hérodote ou les réécritures de l'histoire dans la Perse achéménide", *Revue des Études Grecques* 109/2: 348-380.
- Lenfant, D. (2000). "Nicolas de Damas et le corpus des fragments de Ktesias", *Ancient Society* 30: 293-318
- Lenfant, D. (2004). *Ctésias de Cnide: La Perse, l'Inde, autres fragments, texte établi, traduit et commenté par D. Lenfant*, Paris
- Lenfant, D. (2012). "Ctesias and his Eunuchs: a Challenge for Modern Historians", *Histos* 6: 257-297.
- Llewellyn-Jones, L. (2013). *King and Court in Achaemenid Persia 559 to 331 BCE. Debates and documents in ancient history*, Edinburgh.
- Llewellyn-Jones, L. - J. Robson, (2010). *Ctesias' History of Persia: Tales of the Orient*, London/New York.
- Macginnis, J. D. A. (1988). "Ctesias and the Fall of Nineveh", *Illinois Classical Studies* 13/1: 37-42.
- Marincola, J. (1997). *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge.
- Meyer, E. (2018). "The Athenian Expedition to Egypt and the Value of Ctesias", *Phoenix* 70.1/2: 43-61.
- Momigliano, A. (1990). *The Classical Foundations of Modern Historiography*, (Sather Classical Lectures 54), Berkeley/Los Angeles/London.
- Munn, M. (2000). *The School of History. Athens in the Age of Socrates*, Berkeley/Los Angeles/London.
- Nichols, A. (2008). *The Complete Fragments of Ctesias of Cnidus, Translation and Commentary With An Introduction* (Phd Thesis), University of Florida.
- Nutton, V. (2004). *Ancient Medicine*, London/New York.
- Pedersén, O. (1998). *Archives and Libraries in the Ancient Near East 1500–300 B.C.*, Bethesda.
- Posner, E. (1972). *Archives in the Ancient World*, Cambridge.
- Pruša, L. (2021/2). "Ctesias in the Achaemenid Persia?", *Graeco-Latina Brunensia* 26: 211-224.
- Renehan, R. (1963). "Photius on Ctesias", *American Journal of Philology* 84/1: 71.

- Rettig, H. Ch. M. (1827). *Ctesiae Cnidi vita cum appendice de libris quos Ctesias composuisse fertur*, Hannover.
- Sancisi-Weerdenburg, H. (1987). “Decadence in the Empire or Decadance in the Sources? From Source to Synthesis: Ctesias”, H. Sancisi-Weerdenburg (Ed.), *Achaemenid History I: Sources, Structures and Synthesis*, Leiden: 33-45.
- Smith, W. R. (1887). “Ctesias and the Semiramis Legend”, *English Historical Review* 2/6: 303-317.
- Stoneman, R. (2016). “The Justice of the Indians”, R. Seaford (Ed.), *Universe and Inner Self in Early Indian and Early Greek Thought*, Edinburg University Press: 251-264.
- Stronk, J. P. (2004/5). “Ktesias of Cnidus, From Physician to Author”, *Talanta* 36-37: 101-122.
- Stronk, J. P. (2007). “Ctesias of Cnidus, a Reappraisal”, *Mnemosyne* 60: 25-58.
- Stronk, J. P. (2010). *Ctesias' Persian History, I: Introduction, Text, and Translation*, Düsseldorf.
- Tuplin, C. (2004). “Doctoring the Persians: Ctesias of Cnidus, Physician and Historian”, *Klio: Beiträge zur alten Geschichte* 86/2: 305-347.
- Vansina, J. (1965). *Oral History. A Study in Historical Methodology* [translation of Vansina 1961], London.
- Yıldırım, E. (2015). “Ctesias'ın Anlatımlarında Ninus (Nemrut)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi* 30/2: 573-590.
- Waters, M. (2017). *Ctesias' Persica and its Near Eastern Context*, Madison.
- Zournatzi, A. (2019). “Smoke and Mirrors: Persia'a Aegean Policy and the Outbreak of 'Cypriot War'”, S. Rogge - C. Ioannou- T. Mavrojannis (Eds), *Salamis of Cyprus, History and Archaeology From the Earliest Times to the Antiquity*, Conference in Nicosia, 21-23 May 2015, Münster/New York: 313-326.